

Бочаров М. М.

Кафедра морально-психологічного забезпечення діяльності військ Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ

Оцінка рівня психологічної стійкості особового складу в управлінні підрозділами військ (сил)

Резюме. У статті проаналізовано досвід психологічної підтримки під час застосування підрозділів збройних сил США, Канади та Німеччини. Розкрита методика оцінки психологічної стійкості особового складу підрозділів збройних сил США, застосування якої оптимізує процеси визначення показників бойових можливостей військових частин. Запропоновано шляхи впровадження відповідних методик у діяльність системи управління військовими частинами і підрозділами військ ЗС України з урахуванням перспектив впровадження стандартів НАТО.

Ключові слова: психологічна підтримка, методика, психологічна стійкість.

Постановка проблеми. У загальному прогресі військових технологій військова людина все більш комутується із сучасними видами озброєння, виконує все більш складні та небезпечні завдання, що збільшує вплив стрес-факторів службово-бойових умов та підвищує необхідність адаптації особового складу до бойових дій майбутнього. Сучасні психогенні ризики не тільки завдають шкоди здоров'ю комбатантів, знижують їх боєздатність, але й часто вимагають значного часу на її відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження існуючих методик визначення бойових можливостей підрозділів військ (сил) показали неврахування впливу підсистеми морально-психологічного забезпечення (далі МПЗ) на загальні показники бойових можливостей, що може унеможливити якісне виконання бойового завдання. Ця обставина та поточна імплементація в систему управління ЗС України стандартів НАТО вимагає ретельного вивчення набутого досвіду провідних країн світу.

Необхідність врахування та оцінки ключових психологічних факторів, зокрема – психологічної стійкості, підрозділів військ (сил) ЗС України під час ведення бойових дій, з одного боку, та неврахування впливу підсистеми МПЗ на загальні показники бойових можливостей, з іншого боку, обумовлюють актуальність аналізу досвіду психологічної підтримки підрозділів військ (сил) провідних країн світу в бойових умовах.

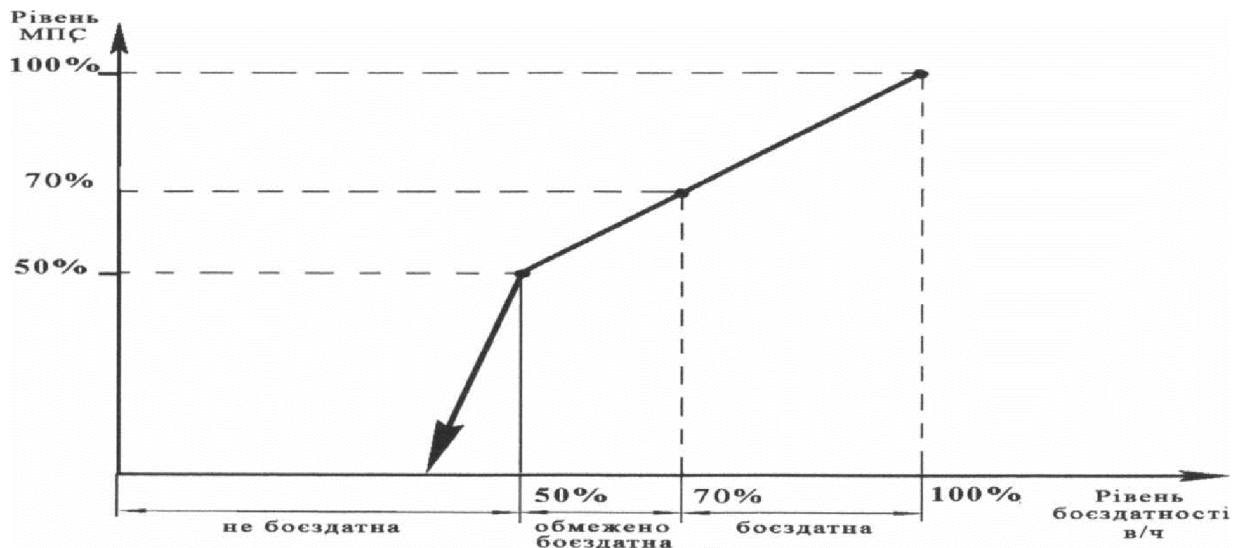
Аналіз досліджень О. Блінова, Г. Давидова, О. Кокуна, В. Клименка, М. Варія, Ю. Московчука та ін. свідчить, що врахування психологічної стійкості військ у бойових умовах можливе за допомогою методик контролю морально-

психологічного стану (МПС), психологічної стійкості особового складу та прогнозування бойових психогенних втрат [3-7]. Але, на тлі достатньо вичерпної теоретичної і практичної розробленості визначених методик має місце певна непогодженість та, у деяких випадках – протиріччя, у співвідношеннях ключових понять. До цього часу в ЗС України жодна методика не визначена нормативною, що за ствердженням О. Іллюка зумовлено: складністю проведення досліджень фахівцями без спеціальної підготовки; недостатньою системною структурованістю чинників; відсутністю аргументації для визначення ваги чинників; тривалістю проведення досліджень і розрахунків [5].

Враховуючи викладене вище, метою статті є формування підходів для розгляду оптимальної моделі врахування рівня психологічної стійкості особового складу в управлінні підрозділами військ (сил) ЗС України за досвідом провідних країн світу.

Виклад основного матеріалу. Встановлено, що при низькому рівні психологічної стійкості особового складу, час виконання вогневого завдання збільшується на 35 %, а кількість промахів від 40 до 50 %, війська можуть втратити свою боєздатність вже при 10–20% втрат, в цей же час, при високому рівні психологічної стійкості особового складу військових частин та підрозділів – лише при 50 % і більше [7, 8].

В. Стасюком та групою науковців запропонована наступна залежність боєздатності особового складу від рівня сформованості мотивації та психологічної стійкості (рис. 1).

Рис. 1. Залежність боєздатності особового складу від рівня сформованості мотивації та психологічної стійкості

За статистикою різних війн та армій, психічні втрати на театрі воєнних дій складають 6,6-12,7% від загальної чисельності військ і до 30% від загального числа санітарних втрат. У науковій літературі з проблематики посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та бойової психічної травми (далі БПТ), найчастіше зустрічається у якості середнього показника його поширення у 30% від кількості особового складу, який брав участь у бойових діях. Окремі дослідження повідомляють про те, що віддалені наслідки бойового стресу, власно кажучи - різного рівня потужності ПТСР (БПТ), мають від 50 до 55% комбатантів, які брали участь у локальних війнах та військових операціях за останні десятиріччя [7, 8].

Вивчення досвіду ведення бойових дій в Афганістані показало, що 34% санітарних втрат серед особового складу склали психічні розлади. Відновлення психофізичних функцій військовослужбовців, які отримали поранення в Афганістані тривали до 3-х місяців після виписки з госпіталів, а відновлення професійних навичок тих, хто був свідком загибелі своїх товаришів і сам, за їх висловом, "чудом залишились живими" тривало від трьох до п'яти років [2].

Контроль факторів стресу, своєчасне виявлення психотравмованих завжди були вагомими аргументами на користь успіху бою. Готовність підрозділів для виконання тактичних завдань та тривалість їх виконання, напряду залежать від ефективності оперативного управління психологічним станом підлеглих.

У збройних силах США, Німеччини та Канади оперативне управління стресом проводиться багаторівневою структурою консультантів, лікарів, психологів та підкріплюється спеціально розробленими

методиками психологічної допомоги солдатам. Група психологів, психіатрів та їх помічників органічно інтегрована у військову частину. Вона організовує взаємодію з медичними органами та священниками.

Консультанти в штабах частин та при командирах підрозділів надають допомогу в плануванні бойових завдань, враховуючи теорію управління стресом. Помічники психологів першими реагують на своїх товаришів, намагаються стабілізувати стан особи і переконати її, що ознаки стресу є нормальною реакцією на виняткові обставини, які з часом проходять. Ця психологічна допомога на місці не потребує ніяких лікувальних заходів, але полегшує гостру реакцію на стрес і, тим самим, запобігає розвитку серйозних психічних розладів [2, 10].

Починаючи з 1999 року, в другій дивізії морської піхоти корпусу морської піхоти США, Кемп-Лежен, Північна Кароліна впроваджена програма оперативний контролю стресу "OSCAR" – програма оперативного контролю навантаження і боєздатності. Це партнерство нового типу між військовослужбовцями і фахівцями психіатрії. Вона відрізняється від усіх попередніх програм значною підтримкою психічного здоров'я військовослужбовця під час бойових дій, вбудовує експертний контроль психічного здоров'я безпосередньо в підрозділах тактичного рівня, а не довготривале звертання до стаціонарних або пересувних закладів старшого командування [10].

У ході розгортання у новому позиційному районі, представники групи "OSCAR" здійснюють активний вплив на морських піхотинців, також продовжують

надавати підтримку своїм підрозділам після їхнього повернення.

Команда "OSCAR" будує міст через психологічні бар'єри. Це можливо при систематичному впливі на психіку військовослужбовця протягом тривалого часу та підтримки у ході бойових дій.

Додатковою особливістю програми "OSCAR" є введення штатних посад сержантів, для подальшої інтеграції завдань підтримки здоров'я з молодшими командирами, які є безпосередніми організаторами оперативного управління стресом у морській піхоті у ході підготовки та ведення бойових дій. З метою організації взаємодії між психіатром та керівним складом підрозділів у ході планування бойових дій, вони повинні мати досвід бойових дій, достатню медичну та психологічну підготовку.

У 2003 році лікарями морської піхоти аргументовано розширення програми "OSCAR" у всіх трьох морських піхотних дивізіях, у тому числі й у 1-й дивізії морської піхоти, перш ніж вона повернулася до Іраку в лютому 2004 року. Після двох років апробації в наземних бойових діях елементу корпусу морської піхоти "OSCAR", розглянута можливість розширення програми з метою підтримки всіх структурних елементів у Корпусі морської піхоти, у тому числі повітряної складової, підрозділів логістики та резервних сил.

Одним з показників ефективності програми є ступінь, в якій методи роботи психіатрів у підрозділах морської піхоти були підтримані морськими піхотинцями. Усі три дивізії морської піхоти стали ентузіастами програми "OSCAR", і повітряні сили, і підрозділи логістики запропонували впровадження програми в своїх структурах. Крім того, вже у 2005 році, корпус морської піхоти мав психіатра з команди "OSCAR" в структурах по роботі з особовим складом Департаменту в Центральних установах, для координації зусиль з контролю робочих навантажень морської піхоти. У Корпусі морської піхоти програми контролю напруги особового складу підпадають під керівництво заступника коменданта трудових ресурсів і Резервних Справ, а не структур медичної підтримки морської піхоти [10].

У збройних силах більшості країн НАТО об'єктом оцінки і прогнозування мотивації та психологічної стійкості визначена психологічна

стійкість "пружність" (англ. psychological resilience). Для оперативного визначення стрес-чинників бою та психологічної стійкості підрозділу статутними документами армій НАТО передбачено зручні параметри оцінки, що дає змогу автоматизувати збір даних особовим складом без спеціальної підготовки.

Наприклад, у збройних силах США із середини 1990-х років створена польова комп'ютерна система збору обробки і збереження інформації про стан середовища і його вплив на здоров'я військовослужбовців. З 2007 року впроваджена модель розвитку психологічної стійкості, яка забезпечує своєчасний інформаційний ресурс для розуміння і визначення спектру чинників морально-психологічного впливу, визначає повний спектр протидії стрес-факторам та їх необхідних результатів [11].

Цей підхід підвищив здатність особового складу окремо розташованих підрозділів до самостійного моніторингу стрес-чинників та введення відповідних заходів. Він надає керівникам інформацію та практичні стратегії для прийняття організаційних рішень і надання морально-психологічної підтримки для відновлення боєздатності підрозділу та ефективного управління в бойових умовах.

За дорученням Департаменту оборони США у 2011 році групою науковців відомчих та цивільних установ черговий раз були дослідженні питання класифікації чинників бою та оцінки стійкості [11].

Результатом досліджень стало удосконалення моделі розвитку психологічної стійкості підрозділів, яка наведена на рис. 2.

Сьогодні відбувається введення в експлуатацію нової АСУ GCCS (Global Command and Control System), яка забезпечить проведення заходів, спрямованих на організацію різних видів забезпечення [1].

Позитивні результати впровадження визначеної вище моделі розвитку психологічної стійкості у ЗС Канади дали змогу з 2007 року впровадити зазначені підходи в програмі ЗС Канади "Road To Mental Readiness" (скорочено "R2MR"). Зокрема, ресурси відповідної програми розглядаються для введення в базові програми військової освіти [9].

Оптимальний стан	Реакція	Хворий	Травмований
Пікове виконання Позитивний вид Розуміння мети Охоплення завдань	Дратівливість Відчуття скрути Поганий сон та неможливість розслаб-лення Концентрація на проблемах	Відчуття провини Зменшене енергії Занепокоєння Втрата інтересу Соціальна ізоляція	Депресія і занепокоєння Гнів і агресія Небезпека до себе або інших
Готовність	Обмежена готовність	Потребує відновлення	Небездатність
Лідери, воїни і сім'ї			Медичний персонал
Освіта і навчання	Зменшення ризику	Втручання фахівця	Лікування і відновлення
СУБ'ЄКТИ ВПЛИВУ, ЗМІСТ ЗАХОДІВ			

Рис. 2. Модель розвитку психологічної стійкості підрозділів

Враховуючи викладене вище, перспективну структуру психологічного забезпечення підрозділів військ (сил) Збройних Сил України слід побудувати на результатах імплементації стандартів НАТО та практичному досвіді застосування психологічних знань в умовах ЗС України.

Концепція оперативного управління стресом "OSCAR" звичайно не нова, але програмою відпрацьовані реальні механізми надання невідкладної психологічної та психічної допомоги в бойових умовах, тому необхідно передбачити нормативне впровадження моделі розвитку психологічної стійкості підрозділів у посадові обов'язки керівного складу всіх категорій ЗС України.

Наукове обґрунтування отриманих результатів структури психологічного забезпечення збройних сил США, на погляд авторів, може бути використано для розвитку психологічного забезпечення застосування військових частин і підрозділів військ (сил) Збройних Сил України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко В.П. Застосування інформаційних технологій у військовій справі: історія та сучасність / В. П. Бабенко // Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності: зб. наук. праць. - К.: ЦП «Компринт», 2014. - Вип.3. - 192 с.
2. Бочаров М.М. Шляхи удосконалення МПЗ бойових дій підрозділів високо мобільних десантних військ за досвідом провідних країн світу/ М. М. Бочаров // Проблемні питання підготовки та ведення спецоперацій: наук. - практ. сем., 24 гр. 2013 р.: тези доп. - К.: НУОУ, 2013. - 51 с.
3. Варій М. Й. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні [Текст] : монографія / М. Й. Варій. - Л. : ВВП ДУ "ЛП", 1996. - 311 с.
4. Екстремальна психологія: Підручник / За заг. ред. проф. .В.Тімченка - К: ТОВ «Август Трейд», 2007. - 502 с.
5. Ілляк О. О. Методика оцінювання морально-психологічного стану особового складу частин і підрозділів внутрішніх військ [Текст] : навч. посіб./ О. О. Ілляк. - Вид. 2-ге, перер. та доп. - Х.: Акад. ВВ МВС України, 2011. - 92 с.
6. Кокун О. М. Діагностування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: О. М. Кокун, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська, О. В. Копаниця Методичний посібник. - К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011.-153 с.
7. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підручник: у 2ч. Ч.1/ [В.М.Вилко, В.М.Грицюк, В.Г.Дикун та ін.]; за заг. ред. В.В.Стасюка. - К.: НУОУ, 2012. - 464 с.
8. Стасюк В. В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил) / В.В.Стасюк: підруч. - К.: НУОУ, 2014. - 504 с.
9. Bailey S. Canadian Forces Health Services Road To Mental Readiness Programme MCIF [militari news publications] Surgeon General's Mental Health Strategy Canadian Forces Health Services Group, 2/2015. - 65 p.
10. Combat and Operational Stress Control/ Department of the NAVY - Washington, Headquarters United States Marine Corps, 2010. - 221 p.
11. Promoting Psychological Resilience in the U.S. Military Published : [L. Meredith, C. Sherbourne, and other.];- Santa Monica : RAND Corporation, 2011. - 186 p. (<http://www.rand.org/publications/permissions.html>).

Бочаров М. Н.

Кафедра морально-психологического обеспечения деятельности войск Национального университета обороны Украины имени Ивана Черняховского, Киев

Оценка уровня психологической стойкости личного состава во время управления подразделениями войск (сил)

Резюме. В статье проведен анализ опыта психологической поддержки во время применения подразделений вооружённых сил США, Канады и Германии. Раскрыта методика оценки психологической стойкости личного состава подразделений войск вооружённых сил США, применение которой оптимизирует процессы определения показателей боевых возможностей воинских частей. Предложены пути внедрения соответствующих методик в систему управления воинскими частями и подразделениями ВС Украины с учетом стандартов НАТО.

Ключевые слова: психологическая поддержка, методика, психологическая стойкость.

M. Bocharov

Department of the morally-psychological providing of troops (forces) National Defence University of Ukraine named after Ivan Chernyhovskij, Kyiv

The evaluation of the psychological resilience of the personnel in the administration of rapid reaction military unit's

Resume. In the article was analyzed the common experience of the psychological support of military unit's of armed forces of the USA, Canada and Germany. As well, were shown the contents of automated techniques of psychological level definition techniques of armed forces of the USA and Canada, Germany and Russian Federation in the battle conditions. In addition, the methodic of the psychological resilience evaluation was opened. As first and foremost, the usage of the mentioned methodics will optimize the definition process of the military unit's fighting possibilities. One should note here that in the article were offered some ways of implementing mentioned methodics in the activity of the military control system, as well, as in the Ukrainian military unit's control system with the future perspectives of NATO standarts achievement.

Keywords: rapid reaction airmobile troops, methodic, psychological resilience.